

Greby, Carlo (1997): Metaforer i perspektiv - om metaforteori, kategorier og virkelighed.
Synsvinkler, 18, side 103-124.

Carlo Greby

Metaforer i perspektiv

– om metaforteori, kategorier og virkelighed

Metaforer får en stadig større plads i såvel sprog- som litteraturvidenskaben. Sådan forholder det sig i hvert fald i det store udland. Om det også er tilfældet her til lands, er et spørgsmål, som jeg vil vende tilbage til. Historisk interessant er det, at f.eks. J.M. Murry i 1927 kunne skrive: "Discussions of metaphor – there are not many of them..." (Murry 1931, s. 1) og P. Henle i 1959: "There is little new to be said on the subject of metaphor. It has been discussed from ancient time to the present and on the whole there has been a rough agreement" (Henle 1959, s. 173).

Diskussionerne og teorierne om, hvad metaforer er, har til omkring 1960'erne lavstatus og foregår uden de store følelsesladede udbrud og uden de store teoretiske armbevægelser. Det er først, da Richards i 1965 får sagt noget om, at en af de værste antagelser om metaforer er, at de er specielle og exceptionelle i sprogbrugen, og at de er en afvigelse fra den normale sprogbrug, at der kommer gang i drøftelserne (Richards 1965, s. 90). Metaforernes betydning ændrer sig på det tidspunkt fra at være et perifert litterært begreb til at være et begreb af essentiel betydning for forståelse af sprog og litteratur, ja af forståelse af virkelighed generelt. Denne tendens er så markant, at den kræver en forklaring.

Ser vi på brugen af metaforer i dagligdagen må vi konstatere, at vi anvender mange af dem (se f.eks. Togeby 1997, s. 61). Ikke blot anvender vi mange metaforer – men i forhold til tidligere bruger vi andre måder at gøre det på. I vores traditionelle landbrugskultur, hvor vi har haft en tæt berøring med dyr, har vi således i stort omfang karakteriseret os selv og vores medmennesker via denne erfaring: man kunne f.eks. være en snu ræv, en klog uggle, en gris, et svin, en hejre eller en sild. Dette at betegne *menne-*

sker som dyr, enten direkte eller indirekte er faktisk en af de måder at bruge metaforer på, som i dag er mest udbredt: Vagabonder er vilde fugle; pc-brugere er strudse; finansfolk er hajer; unge piger er sild; Kirsten Jacobsen en havkat; en billardspiller er en haj; nogle jagere er jagthunde; en fodboldspiller er en løve; skatteminister Carsten Koch er en elefant og en serbisk oppositionsleder er en ulv osv. (eksemplerne er fra Grevy 1997). Fuglemetaforikken har være kraftigt anvendt i forbindelse med cykelrytteren Bjarne Riis' bedrifter – han var ørnen fra Herning – men er lang fra forbeholdt ham. F.eks. omtales Hans Engell som en person med *stækkede vinger* (Jyllands-Posten 31.08.97). Der er tale om, at mennesker i stor omfang i dag *animeres* til trods for bylivet og det langt mindre tætte forhold til dyrene. Der er også en tendens til, at stadig flere eksotiske dyr kommer på tale, når formålet er en beskrivelse af et bestemt menneske; og det er ikke kun de kendte husdyr, der trækkes ind i manegen. Tendensen til at bruge sådanne metaforer i det, som jeg vil kalde vores daglige sprogrum, er markant her i 1990'erne.

En anden typisk måde at anvende metaforer på, som ikke er så markant som animeringen af mennesker, er, at vi karakteriserer ting og andre teknologiske produkter via menneskelige egenskaber. I en fagartikel, hvor problemerne med computermedbrud ved årtusindskiftet drøftes, leverdegøres problematikken:

Computeren og jeg omfavner hinanden. Det er den mest intense orgasm, vi sammen har oplevet. Tåerne løber ned over mine kinder. Skærmen er varm af kærlighed og ophidselse. Vi har begge overlevet generalprøven på årtusindskiftet og vi bliver ved med at kluge os ind til hinanden. Nu læser jeg skærmen, og jeg jubler og ler. Hysterisk hikende og grådkvalt gar den på skærmen. (Nielsen 1997)

Selv om dette ikke er den højere poesi, er det en erotisering, en menneskeliggørelse og en levendegørelse af en af vores tids vigtigste højteknologiske produkter computeren. Computeren, som nu – ikke blot i Nielsens intimitisering – er blevet et af de onver-

denselementer, vi har fået et tæt forhold til, *personificeres*. Det er en tendens, som markerer sig i stadig større omfang, når produkter introduceres, f.eks.: "Skoda Octavia er nærmest samspilsramt. Bestil én i dag, og De får bilen om ni måneder" (Jyllands-Posten 07.09.97).

Disse ændrede måder at anvende metaforer på vedrørende kategorier som *mennesker*, *dyr* og *ting* er typiske, og årsagerne skal naturligvis findes i vores ændrede forhold til disse kategorier; de skal forklares ud fra vores forandrede forhold til natur, teknologi og til os selv. Det er min antagelse, at de her nævnte kategorier hænger tæt sammen med det, vi kalder virkelighed. I drøftelserne af, hvad virkelighed er, trænger metaforene sig stadig mere på, og det gør de, fordi de peger på de brud, der sker i vores kategoriske opfattelse af verden. Det, der sprogligt kan sammenstilles i dag (f.eks. *ting* og *mennesker*) har ikke tidligere kunnet sammenstilles på samme vilkår. Nye teorier om metaforer har derfor i stort omfang aflest ældre – bl.a. fordi det, som vi kalder virkelighed, har forandret sig radikalt, og fordi de ældre metaforteori med deres sprogpøfattelse ikke har kunnet begrive dette nye.

Jeg vil her se på, 1) tendenserne i metafor-forskningen i dag, 2) hvordan metaforer hænger sammen med måder at opdele virkelighed i kategorier som mennesker, dyr og ting, 3) hvorfor metaforer skal forstås som relative betegnelser 4) hvordan det at bruge bestemte typiske metaforer kan ses som kulturelt betingede udtryk, 5) hvordan bestemte typiske metaforer er med til at problematisere visse størrelser (f.eks. mennesket) og 6) hvordan det går med metaforteoriene.

Tendenser i metafor-forskningen

I min måde at betegne nogle teoretiske tendenser i metaforteoriene vil jeg følge P. Friedrich. Han indfører to begreber til at betegne yderpunkter i metaforopfattelser: tendensen til at maksimerre metaforernes betydning samt tendensen til at minimere deres betydning (Friedrich 1991 hhv. s. 43 og s. 47). Minimeringstenden- sen ser metaforer som blot én af mange troper, at så en lille brik i

et meget større tropologisk system, en del af den verden, som vi kender som poesien. Herhjemme er Albeck og Rask eksempler på denne tendens (Albeck 1939, Rask 1995, se også Grevy 1995). Også Løstrup plæderer for en metafor-forståelse i nævær forstand (Løstrup 1995, s. 74). Man kan sige, at den klassiske retorik og det sprogsyn, den har, er et udtryk for minimeringstendensen. I det klassiske sprogsyn er verden til stede uafhængigt af mennesket. Ordene bruges til at benævne genstanden i verden med, en verden, som kan begrives, som den er. Derfor bliver metaforer – og de andre troper – *særegne, ualmindelige, specielle* måder at betragte verden på, måder, der går ud over det rent benævrende, en finurlighed, en ornamentik, en stilistik. Ifølge minimeringstendensen får man herved samtidig placeret litteraturen og poesien i sit eget særlige rum, afgrenset fra verden og hverdagen.

Omvendt ser man ifølge maksimeringstendensen metaforer alle steder. Richards skærer selv igennem og tager afstand fra retorikens opfattelse af metaforer som ”a sort of happy extra trick” og klassificerer det som et *omnipotent* princip i almindelig tale og i sproget generelt (Richards 1965, s. 92-93). Black og Lakoff & Johnson er skikkelses, der har markeret sig i maksimeringstendensen. Jeg har her ikke mulighed for at døføre detaljerne i de forskellige teoretiske retninger, men kan henvisse til Jørgensen 1994, Johansen 1996 og Grevy 1984 (se evt. Black 1955, Johnson 1981, Lakoff & Johnson 1980 og Lakoff 1990). Metaforer drøftes i dag ikke kun af lingvister og litterater, men også af bl.a. antropologer, psykologer og filosoffer.

Metaforerne får via maksimeringstendensen afgørende betydning for den måde, som vi tænker og handler på og bliver afgørende for liv og død. Metaforer kan sågar slå ihjel, som Lakoff påpeger i sin analyse af den metaforiske sprogbrug under Golfkrigen (Lakoff 1992). Generelt kan man sige, at metaforerne er aktive inden for alle områder af vores liv og sprog (jf. Lundquist 1995 s. 42). Metaforerne får f.eks. betydning for, hvorledes vi lever grundbegreber som kærlighed, liv og tid. F.eks. proklamerer antropologen B.E.F. Beck, at ”The use of metaphor is a fundamental aspect of human communication process. More impor-

tantly, metaphors play a vital role in the fine tooling of the concept that governs our communal life” (Beck 1978, s. 83).

Jørgensen noterer sig, at ”studiet af metaforer” siden midten af 1960’erne er accelereret voldsomt. Også Friedrich (1995, s. 48) henviser til en bibliografi om metaforer på hele 484 sider – og den starter i 1970! (Nøppen m.fl. 1995). I MLA-bibliografiens finder man tilsvarende 4000 henvisninger – og den går tilbage til starten af 1980’erne. Der er næppe tale om én studie, for det er ikke det samme metaforbegreb, de forskellige forskere beskæftiger sig med. Bestræbelsen på at definere og afgrense metaforbegrebet sker ud fra vidt forskellige videnskabelige grundsyn. Forskningen kan forekomme uoverskuelig, men netop derfor bliver det relevant at tale om holdsvis maksimerings- og minimeringstendens.

Aristoteles skrev: ”Metaphor consists in giving the thing a name that belongs to something else” (Aristoteles 1952, s. 1457b), Det er et spørgsmål, hvorfor vi ikke blot kan stille os tilfreds med denne definition, men derimod skal debattere bl.a. dette ”at give noget et navn” og ”at tilhøre noget andet”. Sagen er, at det at benævne noget ikke er så ligefit – og det at fastlægge, hvad ”noget andet” er, er problematisk. Der er gjort mange forsøg på at kritisere problemet ved at analysere mønstreksempler som ”Petter er en rev” eller ”George er en ulv”, men det er tvivlsomt, om afgrensningen af metaforer således kan holdes nede på sætningsniveauet. Ricoeur peger på noget centralt, når han siger:

”Kort, en metafor fortæller os noget nytt om virkeligheden” (Ricoeur 1979, s. 172). Hvis metaforen er en ikke-høgstavelig ytring, og den kan sige noget om virkelighed, kan virkelighed ikke forstås *i sig selv*, men må tolkes. Det er med vilje, jeg her ikke skriver *om virkeligheden*, jeg holder mere af det ubestemte *virkelighed*, for som Zinkernagel skriver: ”Måske afskaffer vi virkelighed ved at betragte virkelighed som noget bestemt” (Zinkernagel: *Virkelighed*, 1988, s. 16 f, citeret efter Qvist 1995). Metaforerne kan derfor fortælle os noget om *virkelighed* – eller mere præcist: Den måde, mennesker anvender i metaforer på i konkrete situationer siger noget om deres virkelighed og den måde, som de fortolker virkelighed på. Når vi drøfter metafore, drøfter vi ikke alene, hvordan

sætninger konstrueres og giver mening – vi drøftet virkelighed. Og det er i dette sagsforhold, at vi skal finde årsagen til den accepterede drøftelse af metaforbegreberne. Det, som vi kalder virkelighed, har forandret sig, i forhold til det omfang metafordiskussionen er accelereret siden 1960'erne. Jeg mener, at i hverdagens sprogrum har brugen af metaforer ændret sig, og at der i litteraturen har fundet en tilsvarende forandring sted. Der er en tendens til, at brugen af metaforer i det daglige sprogrum trænger sig på, på en ny og anderledes måde i sprogrugerne bevidsthed. Det er i denne tendens, jeg vil tage udgangspunkt i min drøftelse af, hvordan de skal forstås. Når metafordrøftelejerne accelererer, skal det også ses på baggrund af den generelle udvidelse af metaforbegreberne: Med ét er metaforer ikke længere noget, litteraterne har for sig selv. Metaforbegreberne trænger sig på udefra og ind i den litterære diskurs. Metaforbegreberne får via maksimeringstendensen noget at gøre med virkelighed generelt, og metaforbegreberne får herved større betydning og bliver et emne, flere må tage stilling til. Følgelig bryndinger bliver tydeligere, når maksimeringstendensen gør sig gældende.

Kategorier og metaforer

Hvad vi opfatter som sandt, korrekt, som virkligt – eller det modsatte – hænger sammen med den måde, vi kategoriserer eller indordner begreber på. Hvis vi peger ud i landskabet og f.eks. siger "se, dér er en ulv", sætter vi ikke kun navn på objektet for vores synsindtryk. Vi har samtidig sagt: Dérr er et dyr – ikke et menneske – det er et pattedyr, som er firbenet, har hale, er behæret osv. (se Matthews 1971, s. 421). Årsagen til, at vi har sagt det, er, at vi har denne viden i og med, at vi anvender et fintmasket kategorisk system: Vi ved, at en ræv indordnes overbegrebet dyr. Mac Cormacs semantiske analyse af et helt andet fænomen (her: et komotiv) giver indblik i kategoriseringstankegangen: På entydigt vis er ethvert begreb indordnet en overordnet kategori (jeg henviser til figuren "Tree diagram of the literal sense of the word locomotive", Mac Cormac 1985, s. 105). Væsentlige kategorier er det konkrete (over for det ikke-konkrete, altså det abstrakte), det le-

vende over for det døde, tingene ("+animate", "-animate"), mennesker over for dyrne.

Det er en tilsvarende tankegang, der kommer til udtryk hos Fernandez, der i sin undersøgelse af metaforen 'George is a muffin' opstiller et diagram, hvor det organiske opdeles i henholdsvis dyre- og planteriget. *George* er en underkategori i dyteriget, og *muffin* er en underkategori i planteriget (jeg henviser til hans diagram "Universe of the Organic", Fernandez 1977, s. 103). Når der henvises til en person George (her: ukonkret og som eksempel – vi må forestille os konteksten), indordnes han mænd, voksne, mennesker osv. Tebollen indordnes tilsvarende brød og bagte madrasser. Lytningen "George er en tebolle" har vi netop en metafor, idet "noget er givet et navn, der tilhører noget andet" – eller med Blacks filterteori i mente – et billede af George, hvor han ses på en ikke særlig smigrende måde. Han ses i lyset af dette bløde stykke bagværk.

Tilsvarende er Sapirs pointe i eksemplet "George er en løve", at manden George og en løve – to begreber, som han ser som meget forskellige – deler nogle mulige felles træk og egenskaber (se hans *melllemledsmodel*, Sapir 1977, s. 6). Det er disse mellommængende markante egenskaber, man trekker på i metaforen. Disse markante egenskaber må der dog ikke være for mange af hvis metaforen skal fungere: "It is uninformative to say that the lion is a tiger. It is even not very good to say that the tiger is the lion of India" (Sapir 1977, s. 6; Sapir citerer Deese).

Hvis der ikke er tilstrækkelig afstand mellem de to begreber, som sammenstilles, vil den sågar være mulighed for, at begreberne anvendes synonymt. Jeg vil formulere det sådan, at hvis afstanden ikke er tilstrækkelig stor, vil ytringen ikke være en metafor. I praksis – i undersøgelsen af konkrete metaforer – viser det sig, at sprogbrugeres udmarket ved, hvor stor denne afstand skal være, så grænsedragningen er i første omgang teoretisk.

Når man siger, at George er en løve, eller f.eks. at Peter er en ræv, har man udtrykt sig metaforisk. Man har sagt, at et menneske er et dyr, og man har dermed set mennesket i lyset af nogle dyriske egenskaber. Men holder denne regel nu? Er en ytring en metafor, blot fordi man benyttet formlen *mennesket er et dyr?* For at

illustrere, hvorfor dette ikke altid er korrekt, vil jeg henvise til juraprofessor Fenger (1994), der fortæller om, hvordan man i middelalderen straffede dyr, ligesom man straffede mennesker. Han indleder med: "At anlægge retssager imod dyr og at dømme dyr for forbrydelser lyder sært. Ja blot det at kræve, at dyr retter sig efter loven, siger vel mere om mennesker end om dyr." I dag lyder det sært, men det er jo pga. den måde, vi i vores samfund kategoriserer på. I dag er der en kategorisk forskel på dyr og mennesker. Fenger gengiver en begivenhed fra Normandiet 11386:

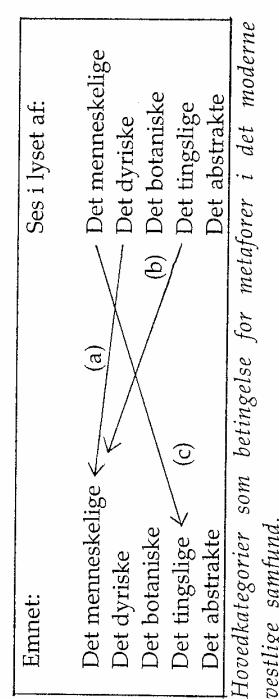
En griseso på tre år blev iklædt mennesketøj og af en hest trukket til byens torv, hvor galgen stod. Omkring den var samlet en skare borgere og bønder, som havde gennem store flokke af deres svin med til begivenheden [...] Soen fra Falaise var blevet kendt skydig i drab på et spædbarn, der lå i vuggen, og som den åd halvt op.

Det er et spørgsmål, om en ytring som "George er en løve" i denne middelalderlige tankegang, eller diskurs, er en metafor. Jeg mener ikke, at den kategoriske afstand mellem mennesker og dyr her er stor nok til, at den kan være det. Som i Sapiirs eksempel med loven og tigeren er der ikke afstand nok. I en sammenhæng hvor man straffer sine dyr offentligt og tager sine grise med som tilskuere med den intention, at de skal lære at opføre sig ordentligt ved at se, hvad der ellers sker, tillægger man dyr en indlevelsesevne, som hverken dyrepyskologer eller almindelige mennesker gør i dag. Når vi bestemmer, om noget er metaforisk eller ikke, må vi se på, hvilke kategorier sproghuggerne inddeler verden i og derfor se på, hvorvidt der i en ytring henvises til kategorier, der har en tilpas afstand.

Hvad denne afstand er, har jeg antydet ovenfor. Sapir peger på, at der i den moderne verden er så stor afstand mellem dyr og mennesker, at man her kan tale om metaforer, når man siger, at et menneske er et dyr. Fernandez peger på skellet mellem det botaniske og det menneskelige. Mac Cormac peger på bl.a. kategorier som konkret – ikke-konkret, animert – ikke-animeret; han skelner således mellem det abstrakte (det ikke-konkret), det dyrske (animert), det botaniske (animert og ikke-animal), det menneskelige (humane) og det, man kunne kalde det tingslige (ikke-

animert). Denne måde at opstille hovedkategorier på er ikke usædvanlig. F.eks. skelner Løstrup tilsvarende mellem "dødning og levende væsener, organiske og uorganiske, natur- og kulturforsomster" (Løstrup 1995, s. 24 – han gør det dog uden at bruge det i sin behandling af metaforen). Beck påpeger, at metaforen krydsler over kategorier som animert/ ikke-animeret, kosmisk/ biologisk og mennesker/ dyr (Beck 1978, s. 85), og Lundquist opstiller tre verdener: den psykiske, den sociale og den fysiske, hvorimellem krydsningerne foregår (Lundquist 1995, s. 43).

En forståelse af metaforen, hvor man således taler om ytringer, der sammenstiller elementer fra sådanne hovedkategorier, giver god mening, når man skal lave undersøgelser af hverdagens sprogrums metafore (denne tankegang er demonstreret i Grevy 1984). Afstanden mellem kategoriene bliver stor nok til at give mulighed for at sage noget nyt.

I denne opstilling over mulige metaforen, har jeg givet tre udbredte eksempler på krydsninger, der passende kunne betegnes (a) en animering, (b) en tingsliggørelse og (c) en menneskeliggørelse. Et eksempel på (a) er "Bjarne Riis er en ørn", på (b) "han har en skrue løs" og på (c) "min computer, hun er en trofast stakkell".

I dag vil de tre eksempler kunne karakteriseres som metaforer, fordi de konkret i vores hverdag vil kunne anvendes og forstås. Den kategoriske afstand i vores hverdag vil kunne anvendes og forstås. Den karakteriseres som metaforisk, skal det at sproghuggeren opfattes som en sammenstilling af elementer fra hovedkategorier med tilstrækkelig stor afstand, som illustreret i figuren ovenfor. Ytringer

i sig selv kan derfor ikke siges at være metaforer. F.eks. vil ytringer som "Peter er en ræv" eller "du er en gris" i det ovenfor skitserede middelalderlige samfund ikke kunne betragtes som metaforer – afstanden er simpelt hen ikke stor nok.

Definitionen af metaforer går derfor ud over det rent lingvistiske og verbale udtryk (se også Beck 1978, s. 83). Som Kittay understyrker det:

I believe [...] writers have not yet satisfactorily identified the unit of discourse that constitutes a metaphor. Language can only be identified as metaphorical by virtue of linguistic and contextual conditions that require that we interpret it differently from its surrounding discourse; therefore, we cannot give the conditions by which we recognize metaphors without identifying that unit of discourse which constitutes a metaphor (Kittay 1984, s. 154).

Dybest set hanger metaforer sammen med den dominerende tankegang – og dermed begrebslighørelse – der er i et samfund. Undersøgelsler af, hvad metaforer er, bliver derfor problematiske, i det omfang de knytter an til eksempler hevet ud af enhver sammenhæng. Men i mange af de diskussioner, der foregår, argumenteres der ud fra såkaldte typiske eksempler på metaforer. Det medtører, at metaforerne bliver abstraktioner, og heraf følger, at det er vanskeligt at nå til enighed om, hvad metaforer er: hver især indtænker sin kontekst. I metaforeorierne er der en tendens til at tro, at det er ens egen måde at opdæle og kategorisere på, der gælder, hvorved man glemmer de sammenhænge, man selv er afhængig af. Metaforer skal derimod ses i perspektiv.

Kategorier og virkelighed

Jeg vil gerne argumentere for et relativt metaforbegreb: Om noget er metaforisk – eller ikke – skal ses i forhold til den pågældende diskurs, ytringen indgår i. Dette synspunkt har nogle konvenser for, hvad vi kan sige om sproget og om virkelighed. Det er kendt, at litterær erkendelse kan være metaforisk – men at sågar grundlæggende naturvidenskabelig erkendelse også kan være det, det er relativt nyt (se f.eks. Ortony, red. 1996). Men en så-

dan videnskabelig erkendelse er ikke absolut, om end den kan være mere stringent:

Scientific statements may seem literal because they can be more uniformly and precisely interpreted, and more readily judged *true or false*; but that is not because they are less metaphorical than other statements, but simply because science is a more orderly system of metaphors than occurs in poetry or in common speech (efter McCloskey 1964, s. 217, der citerer M.J. Adler).

Tolkninger af virkelighed i en naturvidenskabelig diskurs bliver således ikke mere sand i absolut forstand – den bliver blot mere konkis inden for sit eget sprogrum, end f.eks. hverdagsspørget er. Som Mac Cormac påpeger ud fra sine analyser af metaforer i primitive kulturer og i videnskabeligt sprog, forholder det sig sådan, at selv om naturvidenskaben tror, den har opnået forklaringer på højeste niveau, er dette blot en pendant til det primitive menneskes tilsvarende myte (se Mac Cormac 1976, s. xv).

Vi må acceptere, at vi ser virkelighed forskelligt. At vi alligevel ofte forstår hinanden, skyldes, at vi har erfaringer fra det samme fællesskab. Inden for det enkelte sprogfællesskabs grænser eksisterer der en vis forståelse mellem sproghuggerne. I det omfang de indgår i et fællesskab, socialiseres på samme fælles betingelser og læser den samme litteratur osv., vil forankringen i dette fællesskab styrkes. I den vestlige verden er der også tale om kulturelle fællesskaber, der indebærer, at landenes befolkning indbyrdes forstår hinanden bedre end f.eks. et vestligt og et ikke-vestligt land gør. Et blik på mange af Lakoffs & Johnsons basismetaforer afslører hurtigt, at de ikke er helt oversættelige. Der er mellem de vestlige lande ikke overensstemmelse mellem de kategorier, som man anvender og derfor heller ikke mellem metaforenne. Rasmussen påpeger f.eks. en række forskelle mellem den engelsksprogede kærlighedsmetaforik, som Lakoff & Johnson gør rede for, og en særlig dansk udgave, som er baseret på de fire elementer (Rasmussen 1993). Han tager udgangspunkt i kærlighedsopfattelsen hos bl.a. Lakoff & Johnson (1980) og Lakoff (1990). Den forskel, der eksisterer mellem to landes sprog, bliver således principiel uoversættelig, da det, som Kittay ovenfor kaldte den omgi-

vende kontekst – og dens kategoriske system – ikke kan flyttes med. Det er ikke altid muligt at oversætte sammensatte udtryk, ordspug, talemåder – og metaforer.

Med det relative metaforbegreb følger derfor en relativ opfattelse af virkelighed: virkelighed skal altid tolkes. Virkelighed kan ikke erkendes i sig selv eller som Ackerman udtrykker det "we cannot describe the way the world really is" (Ackerman 1975, s. 191). Det, vi forstår ved virkelighed, er altid båret oppe af det kategoriske sproglige system, der veksler med den enkeltes erfaring og kulturelle tilhørstilstand.

Det er en overvurderet betragtning, at virkelighed kan erkendes fuldt og helt via sproget – også det såkaldt bogstavelige. Løgstrup slår saledes til lyd for en sprogoftattelse, der er i stand til at give udtryk for hvad som helst:

Men der er ingen grænser for de betydninger og meninger, vi kan give udtryk for. Så grammatiskt overskuelig de sproglige normer og konventioner er, så uoverskuelig er de erkendelser, indsigter, visioner, drømme og oplevelser, som vi, og først som sidst digteren, kan give udtryk for med de samme sproglige normers og konventioners sætninger og ord (Løstrup 1995, s. 35).

Men sproget har sine begrænsninger – både i dets bogstavelige og dets metaforiske anvendelse. Det bogstavelige sprog har sine begrænsninger, og netop metaforer giver os mulighed for at ytre os om de betydninger og meninger, som det begrænser os i. Men gen erkendelse er faktisk ikke sproglig, hvilket man indser, hvis man forsøger entydigt f.eks. at beskrive et andet menneskes ansigt, eller tænker på hvad man gør, når man skal stå på ski. Mest get personlige oplevelser, f.eks. af spirituel art, kan være vanskelige ja umulige at sprogliggøre, da der ikke er udviklet et fælles sprog, en diskurs, det kan udfolde sig i. Ortony formulerer det således, at det ikke er pga. et emnes natur, at det ikke vil kunne beskrives. Det er nærmere sådan, at sproget er indrettet sådan, at emnet ikke er muligt at udtrykke (jf. Ortony 1975, s. 49).

Vi beskriver verden både via metaforisk og bogstaveligt sprog. Metaforene hjælper os i høj grad med at få fat i den billelige verden, som det sproglige sprog ikke har mulighed for at få fat i.

Det betyder ikke, at det bogstavelige sprog har en særstatus i forhold til det metaforiske. Det er snare omvendt. Bogstaveligt sprog må ikke overvurderes i sin evne til at begribe verden. Som Wittgenstein har gjort os opmærksom på i sine analyser af forskellige begreber, er vores begreber meget åbne og ikke fastlægte (Wittgenstein 1971). F.eks. undersøgte han begrebet spil og fandt, at der ikke kunne opstilles en række fælles egenskaber, som alle disse spil havde (omtrent den samme skebne lader metaforbegrebet jf. Beck 1978, s. 83). Begrebernes åbenhed har til gengæld den fordel, at folk kan tale sammen, selv om de ikke har præcis de samme fælles erfaringer og begreber. Som Ortony formulerer det: "If there is any sense in maintaining that words have fixed meanings it can only be that independent of context they relate to their prototypical non-linguistic counterparts" (Ortony 1975, s. 46).

Til trods for den åbenhed, som Wittgenstein påpeger, at ord har og til trods for den ikke-fastlæste betydning, som ord har ifølge Ortony, vil ikke alt kunne udtrykkes. For at kunne udtrykke den ikke-sproglige erfaring – som kan være af emotionel, narrativ eller f.eks. billedlig art – kan vi tage metaforerne til hjælp. Netop via metaforerne forstår vi i det hele taget noget, idet vi overforer viden fra et område, som vi er fortrolige med, til et nyt og ukendt. Vi tager en andel af et område, som vi emotionelt, erfaringsmæssigt, oplevelsesmæssigt, følelsesmæssigt eller forståndsmæssigt er fortrolige med – eller har en fornemmelse af, at vi er fortrolige med – og overfører denne på det ny emne: Vi har brugt en metafor, og vi har sat virkelighed på sproglig form.

Metaforer og kulturforskelle

Andre kulturer, der har andre måder at inddøle virkelighed på, har også andre metaforer. En metafor i en anden kultur, i et andet sprogfællesskab, i en anden diskurs eller i en anden kontekst bruges til at fortælle noget andet end i vores.

Lakoff gör opmærksom på, at titlen på hans bog *Women, fire, and dangerous things* er inspireret af en kategori – nemlig *balan* – i det australske aboriginale sprogs dyrbal, som indeholder begreberne kvinde, ild, farlige ting, nogle ufarlige fugle og nogle speci-

elle dyr (Lakoff 1990, s. 5). I denne verden ville der f.eks. ikke være metaforisk at sage til sin kæreste, at hun er et vilddyr. Pga. kategoriseringen sammen med ild og dyr sættes hun ikke i lyset af nogen nytt. Omvendt ville ytringen på dansk kunne sage ganske meget metaforisk.

Foucault gør opmærksom på, hvordan man i en gammel kinesisk encyklopædi kategoriserer dyrene i begreber som f.eks., *dem, der tillører kejseren – de tamme – pattegrise – løse hunde* m.v. Hos de sprogsbrugere, der anvendte en sådan opdeling af dyrene, kunne det evt. være en god metafor at sage ”kejseren ejer en gris” eller ”den hund er tam” (efter Pesmen 1995, s. 224). Pga. kategoriseringen her ville man med ytringerne netop sage noget nyt. Tilsvarende betyder et meget lille kategorisk skel mellem bestemte aber og mennesker i Japan (jf. Ohanuki-Tierney 1995), at man ikke ville få meget ud af at sage f.eks. ”Peter er en ape”. Afstanden er for lille mellem de to begreber, endda så lille, at selvopfattelsen her hænger meget tæt sammen med abebegrebet. Det, som vi har mulighed for at sage metaforisk, får betydning for, hvordan vi oplever sammenhænge, forstår noget og erkender.

Vores kultur – hvor f.eks. dyrene er darwinistisk kategoriseret – adskiller sig i forhold til de mere primitive kulturer ved at have et fintmasket kategorisk net for næsten alt i denne verden. Som Rischel skriver:

I den vestlige kultur har man villet inddrage alt i et filosofisk system, og så har man villet registrere alt og ordne det systematisk. Det sidste kræver umådelig megen viden om globale forhold. Det er ikke tilfældigt, at man først for et par hundrede år siden med virkeligt held gik i gang med en udtommende og systematisk nomenklatur inden for zoologien og botaniken, og vel at mærke en nomenklatur, der skal være uafhængig af arternes forekomststeder og eventuelle praktiske anvendelse, og endda helst uafhængig af overfladiske, men ikke basale ligheder mellem arterne (Rischel 1995, s. 41-42).

Denne opdeling og kategorisering – ud fra abstrakte og mere oplevelsesfri vurderinger – er gennemgribende. Opdelingerne i f.eks. dyr og mennesker, i pattedyr og fisk er ikke kun noget biologer foretager sig. Selv i folkeskolen ved enhver elev, at en hval ikke er en fisk.

Kulturforskelle illustrerer fint, hvorfor metaforer skal sættes i perspektiv. Men også inden for rammerne af et samfund som vores eget sker der ændringer, der betyder, at vi kan tale om forandringer i den måde, man bruger metaforer på – om end de ikke er så tydelige, som de her viste.

Metaforerne problematiserer

Den opfattelse, som vi har af virkelighed, og som er sålet igennem også i hverdagens sprog, kan man passende kalde *reduktionistisk*. Vores sprog er gennemsyret af kategoriske inddelinger, der er styret af abstrakte vurderinger og styrer af mangel på konkret og oplevelsesmæssig sammenhæng. Det er min antagelse, at denne reduktionistiske måde at opleve virkelighed på er skærpet de sidste 30-40 år, og at det er den, der giver grobunden for andredre måder at bruge metaforer på.

Denne antagelse bygger jeg bla. på min undersøgelse af brugen af konkrete metaforer her i 1990'erne (se Grevy 1997). Med dette *konkrete* mener jeg, at det er nogle metaforer, som nogle mennesker i vores samfund har anvendt. Det er ikke kun abstrakte eksempler, hvor man selv skal tenke sig til forskellige sprogbrugssammenhænge. De konkrete metaforer er taget fra forskellige medier og reklamer og må siges at være repræsentative for den medieflade, som den almindelige sprogsbruger stoder på i hverdagen. Dette konkrete udgangspunkt giver samtidig mulighed for at forstå, hvordan metaforene fungerer (se også Kronfeld 1980, s. 24 og White 1996, s. 1).

Jeg fandt, at det enne, der oftest blev omtalt metaforisk var mennesket, og det blev oftest set i lyset af dyr (se (a) i ovenstående figur – et konkret eksempel er ”Ris er den flyvende ørn”). Konkrete mennesker ses i dag som alle mulige forskellige dyr – det er mennesker, man forsøger at forstå. I det traditionelle landbrugs-samfund var det dog i højere grad dyrne, man forsøgte at forstå – og et argument for dette er bla., at vi har bescrebet *personificering* (og besjæling) til at karakterisere denne metafor. Dyr (eller ting) ses i lyset af menneskelige: de tænker, føler og har livsmål som mennesker. Vi har ikke et tilsvarende udtryk for den nu

udbrede *dyreliggørelse* af mennesket, men det kan passende være *animering*. Udbredelsen af animeringen peger på menneskets ændrede forhold til naturen, til sig selv og til teknologien: Nu er det ikke længere naturen, der skal forstås, men mennesket i dets rolle. Mennesket skal ikke længere forstås i forhold til dyr, som de har et praktisk dagligdags livsforhold til. De skal forstås i forhold til en række dyr – ofte af eksotisk karakter – som de har et abstrakt og fremmedgjort forhold til. Den tiltagende animering afspejler en tendens til metaforisk at forstå mennesket, et menneske som et individ med abstrakte kategorier og dermed abstrakte forhold til sine omgivelser. Mennesket er blevet en problematisk størrelse – og kan i dets nye rolle kun spøgliggøres metaforisk.

Jeg fandt tilsvarende, at teknologiske produkter – altså ting – også ofte blev animeret. Når mennesker animeres, sker der en bevægelse fra et kategorisk lavere niveau til et højere, men her er det altså omvendt. Lundquist mener, at metaforer oftest belyser et emne fra et lavere niveau (Lundquist 1995, s. 43). Det kan dog her eftervises, at trafikken i stort omfang faktisk foregår begge veje.

Ting blev også personificeret. En ny tendens var, at ting kunne ses i lyset af mennesker. Det ser ud til, at denne ny tendens er inspireret af personificeringerne: Det, at man ofte kan *se mennesker som ting*, får indflydelse på, at man i højere grad kan *se ting som mennesker*. Vi mennesker griber i høj grad til metaforer både for at forstå nye teknologiske produkter såvel som *vores nye forhold* til disse ting. Netop på grund af vores reduktionistiske kategoriske systemer er vi i stand til at etablere metaforer med tilstrækkelig afstand til, at vi kan udtrykke os sprogligt om disse problematiske forhold.

Man kan sige, at i vores samfund, der er blevet stadig mere emotionelt og teknologisk kompliceret, har vi lært at opdelle virkelighed i stadig finere net. Forandringsstakten i vores samfund, herunder vores forhold til os selv, naturen og teknologien, er så stor, at vi trods det fintmaskede kategoriske net ikke formår at sprogliggøre os alene i ikke-metaforiske vendinger. Derfor anvender vi metaforer – og netop Pga. netværket kan vi bruge metaforer. Derfor har vi også en forklaring på interessen for metaforer: At undersøge konkrete metaforer peger på, hvor proble-

merne er; de emner, der oftest sprogliggøres metaforisk, er de mest problematiske. Derfor er der de mange drøftelser af metaforer. Har man styr på metaforer, har man styr på virkelighed. Metaforer trænger sig netop på i et samfund i hurtig forandringsstakt – metaforer har ikke kun noget med litterær virkelighed at gøre, men med virkelighed i bred forstand.

Metaforer, litteratur og erkendelse

Når man taler om metaforer, skal man samtidig identificere den diskurs, der konstituerer dem (jf. Kittays antagelse). Metaforer eksisterer ikke per se men i kontekster bl.a. konstitueret af kategoriske systemer og tilhørende dominerende tankegange. Det gælder også den litterære diskurs. Et væsentligt spørgsmål, der præger drøftelserne om metaforer, er, hvordan mennesker forstår hinandens metaforer (se f.eks. Kronfeld 1980, s. 14). Jeg har her søgt at give svaret: metaforen skal ses i perspektiv. Metaforer kan også kun siges at bruges af sprogbrygere, der f.eks. ikke lider af forskellige sproglige forstyrrelser, men derimod har evnen til at forstå, hvornår sproget bruges på metaniveau (jf. Henle 1972, s. 12 – se også Kittay 1984, s. 155-156). I litterære og poetiske sprogram forstår man metaforene ud fra den sammenhæng og tradition, de anvendes i. Forstår man ikke denne tradition, er man ikke i stand til her at skele melleml. niveauer, og så forstår man ikke teksten.

Såvel i det litterære som i det daglige sprogram bruger man sproget til at forsøge at forstå sammenhænge og til at erkende. Metaforerne får en central rolle i erkendelsen begge steder. Femnollosa skriver: "Metaforen, naturens afslører, er selvste substansen i poesi" (efter Bredsdorff 1996, s. 50). Men metaforer er ikke alene naturens afslører; den afslører i høj grad også *forholde* mellem mennesket og naturen. Opfattelser i udlandet som: "It is literature that keeps language correct as well as expressive, not the patois of our daily talk" (Emblyr 1966, s. 33), ser vi ikke mange af mere. Dagligsproget er ikke plumpt, men metaforisk og armestet for kreativiteten og forståelsen af nye relationer mellem mennesker og omgivelserne. Det bliver med en forståelse af me-

tafors grundlæggende betydning i sproget generelt – maksimeringstendensen – at vi må se dagligsproget som det primære: Poesi og litteraturen løner sig blot op ad de erfaringer, der er godt her, såvel i dens udtryk som i dens indhold.

Poesi og litteratur på den ene side og dagligsproget på den anden kan virke positivt ind på hinanden – de må ikke ses som værende i hver deres aflukke. Som Lakoff & Turner konkluderer: "Poetry, through metaphor, exercises our minds so that we can extend our normal powers of comprehension beyond the range of the metaphors we are brought up to see the world through" (Lakoff & Turner 1989, s. 214).

I vores hjemlige danske metafordebatter er der tværtimod en tendens til at fastholde, ja sågar såge maksimeringstendensen. Erik A. Nielsen føler sig således irriteret og er avisende, både over den form og det indhold, maksimeringstendensen af metaforbegrebet antager i en artikel (Johnson 1993) og mener, at Johnson intet aner om kunstnerisk erkendelse og modernismens sproglige indsigter (Nielsen 1993, s. 47). Og i en gengivelse af den kognitive semantik får vi feks. at vide, at dens mål er, at "undersøge hvorledes vores hoveder fungerer..." (Lyngsø 1993, s. 54), uagtet at bevisthed og oplevelse ifølge den kognitive semantik vedrører forhold mellem mennesker og omverden og ikke kan lokaliseres et bestemt sted. Det er en fremstilling, som ikke får os bort fra maksimeringstendensen herhjemme. I den nyligt udkomne *Billedsprog* (Hansen og Holmgaard 1997) hægter man sig i første omgang på maksimeringstendensen og taler om, hvorledes metaforer organiserer vores omverden – men trækker samtidig minimeringstendensen ned over metaforen via retorikken (jf. titlens: *og andre troper*). Bredsdorff skriver:

Det er min påstand at Aristoteles havde mere ret end man har villet give ham på det sidste, så meget ret at det væsentligste i hans analyse kan bruges helt ind i modernismens måde at bruge metaforen på, og navnlig Henrik Nordbrandis (Bredsdorff 1996, s. 55).

Hvis argumentet for at inddrage Aristoteles' metaforsynspunkt er, at det passer fint til en litterær diskurs, så risikerer man at etablere et aflukke, hvor betingelserne for erkendelse er nogle ganske

andre end i den øvrige verden. Det har den risiko, at den litterære tekst kommer til at tolkes per se – men idéen var vel, at den også skulle puge tilbage til det liv, der lever af konkrete mennesker. Forståelsen af metaforer har efter min mening mere glæde af at etablere sig på et grundlag, hvor såvel den primære hverdags erkendelsesinteresse som den litterære erkendelsesinteresse tilgodes.

Minimeringstendensen sætter ikke kun den sprogeteoristiske tilgang til metaforbegrebet ud på sidelinien. Litteraturen risikerer herved selv at komme ud på sidelinien, at blive et rum afskærmet og uden forbindelse med virkelighed. Det kalder man vist selv-mål. Tendensen til herhjemme f.eks. på universiteter at holde litteratur for sig og sprog for sig forsvinder ikke så længe, der eksisterer en inertii imod bl.a. at forstå metaforer som et almindeligt sproghugsfænomen med erkendelsesmæssig værdi i begge verner.

Med tanke på Murrys der er ikke mange drøftelser af metaforene og Henles der er meget lidt nyt at sage om metaforene vil jeg karakterisere den danske metafordebat: Begge udsagn passer fint på den danske debat i dag, måske med den modifikation af Henles udsagn, at der herhjemme også synes at være en tendens til sågar ikke at ønske at sage noget nyt.

Med tanke på at virkelighed måske ikke kan erkendes i sig selv, vil jeg antyde, at vores erkendelse er litterær, og at enhver en sin egen tolker eller læser af virkelighed. Poesi og litteraturen har måske større betydning for vores erkendelse, end vi umiddelbart tror – men det er i vores daglige sproghug, at den er altdominerende. Det er ikke sådan, at vi primært lærer af poesien og litteraturen. Det er derimod sådan, at digteren bygger videre på og benytter sig af de metaforer, som vi anvender i dagligdagen. Vi har mange sproglige vaner, rutiner, konventioner og bruger metaforene, når vi tænker på nye måder, når vi er innovative og i bevægelse. Metaforene ændrer vores syn på os selv og på en måde, som vi ikke altid umiddelbart vil erkende. Bevidstheden om metaforene giver os mulighed for at ændre på dem, på vores sproghug og dermed på vores virkelighed. Uden metafore var

verden endimensional. Det er metaforene, der giver verden dimensionalitet.

- Jørgensen, S.: "Metaforen som interaktion" i: *Kultur og Klasse* nr. 78, s. 15-38, 1994.
- Kittay, E.F.: "The identification of metaphor" i: *Synthese* nr. 58, s. 153-202, 1984.
- Litteratur
- Ackerman, T.: "The literal, the metaphorical and the real" i: *Ratio* nr. 17, s. 191-205, 1975.
- Albeck, U.: *Dansk stilistik*, København 1939.
- Aristoteles: *De poetica*. Oversat ved I. Bywater i: *The works of Aristotle*, vol. xi W.D. Ross (red.), Oxford 1952.
- Beck, B.E.F.: "The metaphor as a mediator between semantic and analogic modes of thought" i: *Current anthropology*, vol. 19, nr. 1, marts 1978.
- Black, M.: "Metaphors" i: *Proceedings of the aristotelian society*, s. 273-294, 1955.
- Bredsdorff, T.: *Med andre ord – om Henrik Nordbrandts poetiske sprog*, København 1996.
- Crocker, W.: *Metaphor and meaning*, De Land, Florida 1966.
- Fenger, O.: "Gris på skafotet" i: *Samvirke juni/juli*, s. 68-70, København 1994.
- Fernandez, J.W.: "The performance of ritual metaphors" i: *Sapir & Crocker* (red.) s. 101-131, 1977.
- Fernandez, J.W. (red.): *Beyond metaphor – the theory of tropes in an tropology*, Stanford, California 1995.
- Friedrich, P.: "Polytropy" i: Fernandez (red.), s. 17-55, 1995.
- Grevy, C.: *Metaforer, sprobrug og samfund – en studie i sammenhænge mellem forandringer i sprogringen og forandringer i samfundet i ørørigt, prisogavebesvarede v.* Odense Universitet 1984.
- Grevy, C.: "Hvor skal vi med Stilistik – en anmeldelse af Kirsten Rasks *Stilistik – Sprøgets former og litterære figurer*" i: *HS-Dansk* nr. 59, s. 45-48 og i: *Vid Nyt* nr. 8, s. 45-48, 1995.
- Grevy, C.: "Da mennesket forsvandt – om metaforer og menneske billeder" i: *Tidsskrift for sprogspsykologi* nr. 3, s. 8-31, 1997.
- Hansen, P.K. og J. Holmgård (red.): *Billedsprog. Om metaforen og andre tropes*, 1997.
- Helmer: "Metaphor" i: *Linguistics* nr. 88, s. 5-14, 1972.
- Herle, P.: "Metaphor" i: Herle, P. (red.): *Language, thought and culture*, s. 173-195, s. 270-271 Ann Arbor, Michigan 1959.
- Hjorth, P.L. (red.): *Sproge og tanke – fire essays*, København 1995.
- Johansen, J.D.: "Metafor og kognitiv semantik" i: *Nordica* nr. 13 s. 41-62, 1996.
- Johnson, M.: "Introduction: Metaphor in the philosophical tradition" i: Johnson (red.), s. 3-47, 1981.
- Johnson, M.: "Filosofiske implikationer af kognitiv semantik" i: *Kritik* 102, s. 27-29, 1993.
- Johnson, M. (red.): *Philosophical perspectives on metaphor*, Minneapolis 1981.
- Jørgensen, S.: "Metaforen som interaktion" i: *Kultur og Klasse* nr. 78, s. 15-38, 1994.
- Kittay, E.F.: "The identification of metaphor" i: *Synthese* nr. 58, s. 153-202, 1984.
- Kronfeld, C.: "Novel and conventional metaphors – a matter of me thodology" i: *Poetics today* nr. 2, s. 13-24, 1980.
- Lakoff, G. & Johnson, M.: *Metaphors we live by*, Chicago & London 1980.
- Lakoff, G. & Turner, M.: *More than cool reason – a field guide to poetic metaphor*, Chicago & London 1989.
- Lakoff, G.: *Women, fire and dangerous things – what categories reveal about the mind*, Chicago 1990.
- Lakoff, G.: "Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the Gulf" i: Pittz, M. (red.): *Thirty years of linguistic evolution*, s. 463-481, Philadelphia 1992.
- Lundquist, L.: "Metaforen i fagsprogr – det epistemiske optimum" i: Skym-Nielsen, P. (red.): *Sprogets funktion og æstetik*, København 1995.
- Lyngsø, N.: "Metafor og erkendelse" i: *Kritik* 106, s. 53-64, 1993.
- Løstrup, K.E.: *Vidte og prægtans*, København 1995.
- Mac Cormac, E.R.: *Metaphor and myth in science and religion*, Durham, North Carolina 1976.
- Mac Cormac, E.R.: *A cognitive theory of metaphor*, Cambridge & London 1985.
- Matthews, R.J.: "Concerning a 'linguistic theory' of metaphor" i: *Foundations of language* nr. 7, s. 413-425, 1971.
- McCloskey, M.A.: "Metaphors" i: *Mind* nr. 63, s. 215-233, 1964.
- Murry, J.M.: *Countries of the mind*, Oxford og London 1927-1931.
- Nielsen, E.A.: "Skud mod sløret skrive – en ny disciplin" i: *Kritik* 102, s. 46-47, 1995.
- Noppen, J.-P. m.fl.: *Metaphor: a bibliography of post-1970 publications*, Amsterdam 1995.
- Ohnuki-Tierney, E.: "Embedding and transforming polytrope: the monkey as self in Japanese culture" i: Fernandez (red.) s. 159-189, 1995.
- Ortony, A.: "Why metaphors are necessary and not just nice" i: *Educational theory*, s. 45-53, Columbus, Ohio, 1975.
- Ortony, A. (red.): *Metaphor and thought*, Cambridge 1996.
- Pesmen, D.: "Reasonable and unreasonable worlds: some expectations of coherence in culture implied by the prohibition of mixed metaphor" i: Fernandez (red.), s. 213-243, 1995.
- Qvist, M.L.: "Citater" i: *Tidsskrift for sprogspsykologi* nr. 3, s. 26-27, 1995.
- Rask, K.: *Stilistik – Sprogets former og litterære figurer*, København 1995.
- Rasmussen, M.: "Kærlighedens metaphor" i: *Kritik* 103, s. 51-59, 1993.
- Reddy, M.J.: "The conduct metaphors: A case of frame conflict in our language" i: Ortony (red.), s. 164-201, 1996.
- Richards, J.A.: *The Philosophy of Rhetoric*, Oxford 1965.
- Ricoeur, P.: *Fortolkningsteori*, København 1979.
- Rischel, J.: "Sprogr og begrebsslammelse" i: Hjorth (red.), s. 17-62, 1995.

- Sapir, J.D. & Crocker, J.C. (red.): *The social use of metaphor: essays on the anthropology of rhetoric*, Philadelphia 1977.
- Togeby, O.: "Sprogvidenskab" i: *Dansk noter* nr. 3, s. 59-67, 1997.
- White, R.M.: *The structure of metaphor*, Oxford, 1996.
- Wittgenstein, L.: *Filosofiske undtagelser*, København 1971.